

*Гоголенко О. П.,
старший викладач кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету*
*Дзинглюк О. С.,
старший викладач кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету*

ТЕКСТООРГАНІЗУЮЧІ ЗАСОБИ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ПАНАСА МИРНОГО

Анотація. У цій статті розглянуто антропонімічні моделі в прозових творах Панаса Мирного як основні текстоорганізуючі засоби. Автори визначають їх структуру та семантику і з'ясовують стилістичну роль антропонімів, визначають особливості функціонування та місце в системі твору.

Ключові слова: художнє ціле, антропонімічні моделі, текстоорганізуючі засоби.

Постановка проблеми. Лінгвістика характеризується різноманітними зв'язками із різними сферами суспільства. У свою чергу, сучасний етап дослідження і сприйняття художнього тексту нерозривно пов'язаний із вивченням специфіки мови художніх творів, стилістичного почерку митця, які в цілому складають неповторну творчу індивідуальність.

«Ім'я й образ, що паралельно виникають у творчості письменника, доповнюючи й уточнюючи одне одного» [1, с. 31], «створюють художній образ в усій його неповторності й довершеності, суб'єктивно відбиваючи об'єктивне, «гру», яку здійснює автор загальнономовними ономастичними нормами» [2, с. 35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиріч джерелом досліджень стали окремі аспекти ономастики, зростає інтерес до проблеми ролі і функціонування ономастичної лексики у творах художньої літератури. Ґрунтовно антропонімія української літератури кінця XVIII – XX ст. досліджується у працях Л. Белея, В.М. Калінкіна, Ю.О. Карпенка, В.А. Кухаренко, І.В. Маруніч, С.І. Зініна, Г.П. Лукаш.

Фундаментально досліджено ономастикон творчості М. Гоголя, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Винниченка, Л. Костенко, О. Гончара. Проте антропонімія художнього твору в україністиці є майже недослідженою і має багато «білих плям». Так, ще не була об'єктом детального ономастичного дослідження літературна спадщина видатного українського письменника Панаса Мирного.

Мета представленої розвідки – аналіз і встановлення закономірностей функціонування антропонімічних моделей як текстоорганізуючих образотворчих засобів у прозових творах Панаса Мирного.

Актуальність подібного аналізу зумовлена важливістю дослідження художніх текстів, а саме прозових творів класика української літератури в плані виявлення особистостей ідіостиллю письменника.

Виклад основного матеріалу. Слід пам'ятати, що українська мова є невід'ємною від української культури. Реальним втіленням літературної норми є твори кращих українських письменників – майстрів художнього слова. Художня мова завжди

взаємодіяла із загальнонародною мовою, із культурним спадком народу, оскільки «будується на базі загальнонародної мови за допомогою її образно-естетичного застосування» [3, с. 3].

Висока культура мови, гарне знання та чуття рідної мови, вміння користуватися її засобами увиразнення, її стилістичним багатством необхідні людині-митцю, активному учаснику літературних процесів.

Як відомо, лексика гостро реагує на зміни, які відбуваються у суспільстві, відображає й точно фіксує їх. Тому завжди зберігає свою актуальність вивчення лексики, зокрема власних імен. Функціональна й мовна своєрідність останніх настільки суттєва, що спричинила створення особливої галузі мовознавства – ономастики, яка в останні роки набула широкого розвитку.

У творах Панаса Мирного достатньо широко й повно представлені скарби українського ономастикону в усій сукупності його особливостей. Прозові твори Панаса Мирного, за кількісними показниками, займають у творчості письменника центральне місце. Залучивши в якості матеріалу дослідження художню літературу, ми розуміємо, що мовний антропонімічний етикет, який використовується у прозі, тільки приблизно – більш або менш правильно – відображає антропонімічний етикет дійсності. Але щодо прозових творів Панаса Мирного можна стверджувати, що тут відображення є достатньо точним і досить повним.

Умотивованість і мовленнєва зумовленість вживання тих або інших формул власних назв вимагає їх детального вивчення. Але основна увага лінгвістів завжди була прикута до вивчення писемних форм літературної мови, а її розмовний різновид (а, відповідно, й уживання власних назв у розмовній мові) залишався за лаштунками, хоча відомо, що ми більше говоримо й слухаємо, ніж пишемо й читаємо.

Носії мови у процесі розмови користуються різноманітними формулами власних назв, спираючись на власний мовний досвід. Але одна справа – стихійно, емпірично користуватися нормами, зовсім не замислюючись над ними, і зовсім інше – теоретично усвідомити їх та описати.

Лінгвісти донедавна не виявляли того, що інтуїтивно відчуває носій тієї або іншої мови – найтіснішого зв'язку мовленнєвої діяльності з етикетом. Але практика (насамперед дидактична і не тільки дидактична) вимагає від лінгвістики вторгнення в цю галузь. Необхідність вивчення цієї галузі лінгвістики значною мірою недооцінювалася, але сьогодні можна впевнено стверджувати, що дослідження використання мовної номінації є одним із найактуальніших питань сучасної ономастики, пов'язаних із соціальною зумовленістю мови, зі співвідношенням понять етикету та мовлення.

Слово не може з'явитися інакше, як внаслідок аналізу об'єкта дійсності. Мова приводиться до дії тільки думкою, тільки усвідомлене може бути названим. Але слово не є ізольованим фактом, воно знаходиться у системі й ряді підсистем і відображає їх особливості, перебуваючи у залежності від них.

Власна назва з'являється як одиниця ономастичної підсистеми і тут отримує свою структурну й семантичну визначеність. Зв'язок цього оніма з цим об'єктом у більшості випадків досить умовний, але залежність власної назви від багатьох екстралінгвістичних факторів, які, як свідчать спеціальні дослідження, досить точно моделює будь-яке з ономастичних новостворень.

Перспективність такого соціолінгвістичного підходу зумовлена дослідженнями мови як соціального явища у зв'язку з іншими соціальними факторами. На нашу думку, характерною особливістю соціолінгвістики є не просто механічне поєднання відповідних розділів мовознавства й соціології, а спроба об'єднати зусилля цих дисциплін на основі єдиної теорії, єдиного комплексу дослідницьких процедур.

Говорячи про антропонімічні формули, слід зазначити, що не відомий повний набір моделей, за якими вони утворюються. Не досліджені взаємовідносини між цими моделями та види трансформації, які визначають можливі переходи від однієї моделі до іншої. Не встановлено характер внутрішніх зв'язків між компонентами, можливості їх лексичного наповнення та зумовлені цим можливості їх внутрішнього варіювання. Не з'ясовані й не кодифіковані норми тих або інших форм, які склалися стихійно, хоча саме за їх допомогою носії української мови у різних ситуаціях та умовах спілкування здійснюють різноманітні види особистого й персоніфікуючого найменування. Зовсім не вивчені стилістичні й образні потенції таких форм і правила, за якими відбувається їх перетворення в художньому мовленні. У літературному творі, який точно відображає життя, можна побачити живий зв'язок між віковою та соціальною і подібною характеристикою денотата та формою його імені. Подібно до того, як у житті форма імені залежить від ситуації мовлення, у літературі форма імені й увесь підбір у творі визначається жанром, у якому працює письменник.

Відповідно, вибір того або іншого варіанта моделі власної назви персонажа є важливим моментом у роботі письменника над твором, оскільки викликає певне уявлення про особу, яку називають, надаючи певної оцінки персонажеві. Назва – стрижень соціальної характеристики особи, знак її семантичної єдності, її художності.

Стилістичні скарги реальної ономастики відображаються й у різноманітності форм власних назв у прозових творах Панаса Мирного. Працюючи над твором, Панас Мирний безпосередньо спостерігав і відображав життя в усіх його проявах, а правда життя має і свій ономастичний аспект: письменник просто не міг не дати персонажеві ім'я, яке б не відповідало його суспільному становищу, тобто в цьому була розумна необхідність і ситуативна доцільність.

Соціальне використання імен Панасом Мирним створює певну загальномовну ономастичну ситуацію, сукупність ономастичних норм, які змінюються у часі та просторі, розрізняються для різних соціальних класів і прошарків, але завжди сприймаються носіями мови як реальний мовний факт. Цю загальномовну ономастичну ситуацію Панас Мирний відобразив у своїх прозових творах. Таке відображення могло бути точним або неточним, повним або неповним, усвідомле-

ним або неусвідомленим. Але, вжита у контексті художнього твору, власна назва починає жити й сприйматися у складній і глибокій образній перспективі, у перспективі цілого, вступає у зв'язок із цим контекстом, слугує авторським цілям. Вибір цієї або іншої моделі власної назви, варіант її завжди відповідає певній ситуації. Відповідно, заслуговує на увагу твердження, що, аналізуючи вживання власних назв у прозових творах Панаса Мирного, неможливо обійтися без екстралінгвістичних даних. Водночас дослідження власної назви літературного твору є складовою частиною творчості Панаса Мирного і призводить до більш глибокого розуміння художнього тексту. За наявності ж численної літератури, присвяченої аналізу творчості Панаса Мирного, вивчення ономастичного його прозових творів ще тільки розпочато.

У нашому дослідженні ми спробуємо встановити усі одночленні моделі, представлені у прозових творах Панаса Мирного. Серед них нами встановлено такі формули найменування:

1. «Прізвище» – *Телепень, Паук, Пацюк, Шестірний, Жук, Попенко, Чайченко, Кавун, Бобенко, Супруненко, Карпенко, Хоменко, Усенко, Притика*.

2. «Детермінатив + прізвище» – *пан Павук, пані Павучиха, пан Притика, бурсак Жук*.

3. «Ім'я в експресивній формі» – *Васильок, Іванько, Галочка, Парасочка, Орисенька*.

4. «Ім'я у повній документальній формі» – *Іван, Петро, Христина, Василь, Тимофій, Андрій, Григорій, Йосип, Карпо, Кирило, Костянтин, Максим, Миколай, Мирін, Никифор, Остап, Панас, Пилип, Сидір, Спиридон, Степан, Федір, Яків, Яким, Галина, Анастасія, Олена, Марина, Марія, Омелян, Онисій, Пантелеймон, Парасковія*.

5. «Гіпокористика» (скорочена форма імені) – *Галя, Орися, Люба*.

6. «Прізвисько» – *Пацюк, Павучиха, Мандриха*.

7. «Прізвище для позначення групи родичів» – *Чайченки, Притики, Пауки*.

8. «Розмовно-нейтральна форма із суфіксом -к (а)» – *Приська, Феська, Химка, Ониська, Любка*.

9. «Ім'я в експресивній формі із суфіксом -к (о)» – *Андрійко, Пилипко, Миколко, Омелько, Панько, Параско*.

Висновки. Таким чином, вибір того або іншого імені залежить від багатьох факторів: від спілкування з рівними, тими, хто має нижче або вище становище (у віковому, майновому, службовому, соціальному плані); від ставлення того, хто говорить, до співрозмовника і до об'єкта висловлювання.

У підсумку слід зазначити, що антропонімічні моделі у мові прозових творів Панаса Мирного – це сукупність національних сталих формул поіменування, які передбачає суспільство та які використовуються для встановлення та підтримання контактного мовлення. Так складається норма використання власних назв, яка визначається і фіксується певними традиціями.

Література:

1. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. М.: Наука, 1973. 331 с.
2. Карпенко Ю.А. Имя собственное в художественной литературе. Филологические науки. № 4. Киев, 1986. 132 с.
3. Виноградов В.В. Проблема исторического взаимодействия литературного языка и языка художественной литературы. Вопросы языкознания. № 4. Москва, 1955. 110 с.
4. Мирний Панас. Зібрання творів: У 7 т. К.: Наукова думка, 1971. Т. 5. 431 с.

Гогуленко О. П., Дзинглюк О. С. Средства текстоорганизации в прозе Панаса Мирного

Аннотация. В этой статье рассмотрены антропонимические модели в прозаических произведениях Панаса Мирного как основные средства текстоорганизации. Авторы определяют их структуру и семантику и выясняют стилистическую роль антропонимов, определяют особенности функционирования и место в системе произведения.

Ключевые слова: художественное целое, антропонимические модели, средства текстоорганизации.

Gogulenko O., Dzunglyuk O. Textorganizing tools in prose works of Panas Mirny

Summary. In this article, the anthroponymic models in Panas Mirny's prose works are considered as the main textorganizing tools. The authors determine their structure and semantics and find out the stylistic role of anthroponyms, determine the features of functioning and place in the system of the work.

Key words: artistic whole, anthroponymic model, textorganizing means.